

194 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

DLIII. Raro eventit, ut hanc ex historiis veri nominis certitudinem percipiamus. Comparatione inter facta historica hoc modo certa, & ea, quæ solam probabilitatem attingunt, instituta, inventemus, ab iis illa in infinitum superari.

DLIV. Probabilitas historica à principiis, & fundamentis hactenus de certitudine explicatis longe diversis repetenda est. A qualitatum historici examine pendet, atque derivat; certitudo vero, ex quo illa cupiditatum pugna in medio sit posita, eaque indeoles facti, ut ejus cognitio solo communi sensu possit obtineri. Historici hæ qualitates ab iis, quibus testes probabiles oculati, & auriti præstare debent (DXXII. & seq.), non differunt. Sunt autem hujusmodi, ut historicum hunc nec errore lapsum, nec decipiendi cupidi-

ta-
vellet nullam esse hujusmodi, jam in multiplicitate facto ipso refelleretur; inde deberet ea diluere, quæ probant historicum unum multis aliquando esse æquiparandum (DXLI. DLV.).

Concordes autem non sunt historiæ circa fines, consilia, causas, circumstantias; non autem in factorum substantia secum pugnant. Porro in hanc solam cadere certitudinem fatemur, & volumus; reliqua probabilitate, prudenti quidem, præstare.

Sed concordia hæc à spe, vel metu. In primis non iis omnes flectuntur, ut contra propriam sententiam loquantur, vel scribant: id ratum habere, nimis esset in humanum genus injuriosum. Nitimur in vetatum, maxime si opinandi libertatem auferat. Potuit ne munificentia Augusti, Neronis immanitas eorum vitia supprimere? Profecto effluxerunt, semperque effluent. Fac sint omnes Tyrannie oppressi: libertate restituta Tyranni morte, traditione, & historia omnia elucescent. Ergo veritas, non spes, non metus historiam parit concordem, & monumentis, & traditioni congruentem.

TITUS LIBER QUARTUS.

195
tate infectum probabiliter tenere possimus.

DLV. In earum cognitionem venimus sedulo considerando res, quas narrat, notitiam, quam de illis habuerit, ejus indolem, ingenium, stilum, cupiditates, opiniones, partes, quibus favet, eorum auctoritatem, à quibus dissentit, opinionem denique à contemporaneis de illo habitam. Hæc ea sunt, quæ uni tantum historicō (DXLI.) vita certitudinis, quandoque concilient (1). Et vero hujusmodi etiam, ut licet intelligatur, non omnino pugnare historicum illum aliquo occulto fine, causa ignota mentiri, eidem tamen fides omnis absque ullo scrupulo tribuatur.

DLVI. Historici facto posteriores ex se neque certitudinem, neque probabilitatem generant. Eam fidem merentur, quam monumenta, unde rem totam desumunt. Si ergo centum ex. gr. historici recentiores factum referant, quod ex uno synchrono exscriperint, nullum pondus eidem addunt.

CAPUT XI.

De Librorum Authenticitate, Sinceritate, Suppositione, interpolatione, Corruptione;
de Interpretationibus.

DLVII. Ut ea, quæ his de rebus explicanda, intelligantur, nonnulla præmittere necessarium existimo. Antequam igitur ars Typographica inventa foret, historias, & aliud quodvis lib-

(1) Id omnino negat Genuensis L. IV. C. II. §. 13. quin tamen ulla rationes afferat. *de Prades*, qui ex Bulliero certitudinem ab uno teste sublatam historicō largitur, de illo graviter criminatus est.

196 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

brorum genus amanuenses (ii, & qui dictabant librarii appellabantur) exscribant. Hinc perrara operum exemplaria; hinc ortum, ut multa supposita, multa interpolata omnia mendis undequaque scaterent.

DLVIII. In tanta siquidem exemplarium inopia non admodum difficile opus scriptori affingere, quod est supponere; ipsi aliquid addere, aliquid ab eo detrahere, quod est interpolare; naturale vero, & inevitabile prorsus, ut ea prescribendo mendis quamplurimis inficerentur.

DLIX. Ac de impostoribus, & falsariis, qui supponerent, exempla permulta; nec difficile causas imaginari, ex quibus extiterint; maxime si monumenta spectentur, quæ ad religionem pertinent, quæ jura, & privilegia continent.

DLX. Cum vero ille esset opera evulgandi modus, quidam in litterariam rem publicam necessario induci, qui Critici vocabantur, à quibus suscepta provincia codices emendandi, & ad veram lectionem restituendi: exemplaria enim ita expurgata plurimi aestimabantur, & vendebantur. Hi autem critici non omnes, ut sors est, integri judicii, non omnes eruditione praestantes; quare corrupta loca amplius pervertere, sana violenter mutare, & multoties ab iis non sublata, sed aucta corruptio.

DLXI. Præsertim id factum, dum codices temporis injuria laceros, lacunis interspersos restituere aggressi sunt, ac litteras deletas supplere. Tunc profecto sua somnia, & commenta pro auctorum sententiis venditabant.

DLXII. Præter impostores, & Criticos alia interpolationis, & præcipue corruptionis causa fuit, nempe librarii. Hi plerumque festinantes, ignari rerum, quas dictabant, vel exscribabant; contractiones verborum in codicibus frequenter

ad-

LIBER QUARTUS.

197

adhibitas non satis calentes; confundentes cum textu auctoris glossemata, & notas ad marginem positas. Quibus si addas scriptionem exemplarum non satis distinctam, satum quoddam, seu inevitabilem oscitantiam, qua fit, ut exscribendo nonnulla mutentur, voces vocibus substituantur; evidens omnino erit, magnam in codices errorum vim irrepsisse.

DLXIII. Qui primum, dum restitutæ litteræ, animum ad scientias appulere, in eo præcipue insudarunt, ut codicibus integratatem, pristinum splendorem redderent. Quare manuscripta ejusdem operis, quotquot extabant, collata, comparata cum consequentibus antecedentia loca, & unum auctoris opus cum ipsius altero; scriptoris finis, scopus investigatus; omnis denique eruditio, atque doctrina acquisita rerum, quæ in ope- re emendando pertractabantur.

DLXIV. Ita quidem à multis; sed non ab omnibus: immo nonnullos, quasi morbus quidam, corripuit consuetudo, qua obscura prætereunt, & difficiliora; in perspicuis ad nauseam immorantur: quod non intelligunt, vitiatum blaterant, expungunt, sua substituunt, & diligentia indocta pleraque depravant. Verendum scilicet est, ne exemplaria, quæ multas criticorum manus subierint, minus casta evaserint, minusque sincera.

DLXV. Hisce præmonitis, regulæ nunc constitutæ, & explicandæ, quæ opus suppositum, interpolatum, corruptum ab authentico, sincero distinguentes ad hujusmodi judiciorum genus accuratos, expeditos nos reddant, & judicia edita confirmant.

DLXVI. Suppositio gitur, interpolatio, corruptio vel est contemporanea auctorum, quorum opera vitiantur, & supponuntur, vel posterior; si primum, nota fiet ex auctore ipso, qui

re-

198 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

reclamaret, & synchronis, qui suppositionem, malamque fidem agnoscerent, retegerent.

DLXVII. Si sit posterior, & adhuc supersint exemplaria autographa, nempe ab auctore ipso scripta, vel ab eo recensita, & probata, ex iis cetera supposita, corrupta poterunt ab authentis, genuinis plane dignosci, & restitui.

DLXVIII. Autographa quamvis perierint, non proinde certitudo historica deficit. Regulae criticae, utrum, quæ supersunt, vitiata sint, aut supposita, aperte docent. Et 1.º opus suppositum est, si nulla ejus mentio apud contemporaneos, vel immediate succedentes occurrat: quæ regulae caute adhibeatur; vim ipsa habet argumenti negativi, quod nullum, si positivum ei sit oppositum.

DLXIX. 2.º opus ab antiquioribus rejectum, aut in dubium revocatum fieri vix potest, ut ex recentiorum auctoritate admittatur. Similiter si in veteribus codicibus non eidem auctori constanter tribuatur; si in recentioribus quædam inveniantur, quæ non in vetustis, suppositum dubitari, poterit, & certe interpolatum.

DLXX. 3.º cum ex aliquo auctore in aliorum genuinis operibus quædam citantur, & adducuntur, & hæc in libro ejusdem nomine inscripto non habentur, gravissima de hujus sinceritate dubitandi ratio suppetit.

DLXXI. 4.º suppositus liber est, & interpolatus, cujus verba, stilus, methodus, principia, scientia, eruditio, sæculum, scriptores, vel scriptorem non sapiunt, utrumque superant, aut vero non æquant. Ille præterea, qui mores exprimit, artes, systemata illustrat, dogmata ponit, quæstiones agitat, de quibus constat, auctore, cui liber tribuitur, esse posteriores, suppositione, aut interpolatione laborat.

exem-

LIBER QUARTUS.

199

DLXXII. 5.º exemplaria, quæ inter se non conveniunt, interpolata, corrupta esse intelliguntur. Standum vero erit vetustioribus, diligentius exaratis, cum stilo, fine scriptoris consentientibus.

DLXXIII. Quæ postrema duo non ita debent accipi, quasi levioris momenti discrimina, unum verbum, vel aliud reddat opus suspectum. Qui enim aliorum opera corrumpere instituit, leviora negligit, quæ nequaquam illa corrumpunt. Quare dicendum, librarii negligentia, imperitia, vel è margine in textum irrepisse, vel alio quovis fato adjecta fuisse, aut detracta.

DLXXIV. Ceterum exemplaribus ab autographo exscriptis semper hoc præferendum est; reliqua namque quid amplius exigunt, fidem, diligentiam, peritiam eorum, à quibus descripta.

DLXXV. Idem de interpretationibus censendum. Quod si multa exemplaria ubique vulgata sint, à multis diversæ initæ interpretationes, atque hæ, & illa pariter convenient; sufficiens inde erit argumentum, rectas esse interpretationes, & accuratas; tam eas, quam exemplaria supposita, interpolata non fuisse. Cui enim non videatur absurdum homines moribus, cupiditatibus discrepantes in eadem omnes falsitate consensisse? Ita codicum, & interpretationum vindicata fide, veritatem historicam in lucem proferre curabam (1).

Ca-

(1) Qui omnem fidem historicam subvertunt, in medium adducunt *Simonium*, *Harduinum* opera, quæ apud omnes certissima, apocrypha demonstrantes. *Harduin* quidem eruditissimus *Salustio historiam*, *Aeneidem* *Virgilio* abjudicat. Quid ergo de reliquis in minori adeo luce versatis?

At *Dupinius*, *Spanheimius*, *Clericus* illos intemperantes fuisse criticos persuadent, evincunt; omnesque cachinnis *Harduinum* ita ingenio abutentem excepere.

v

Alam-

CAPUT XII.

De Arte Hermeneutica.

ADLXXVI. *Ars Hermeneutica loquentis, aut Scribentis mentem explorat. Qui id hac arte suscipit, maxime meminerit, verba ideas exprimere eorum, qui eadem adhibent: igitur non ex propriis ideis, & sua quadam cogitandi ratione ea accipiat; sed loco ejus, qui verba facit, aut aliquid scriptum reliquit, se ponat, illius veluti personam gerat, & recte mentem ejusdem, atque sententiam intepretabitur (V. L. I. Cap. IX).*

DLXXVII. Ad quod multarum rerum notitiam afferat necesse est; in primis linguae, qua lo-

Alambertus, ut aliquod opus constet non esse suppositum, necessariam putat (Eclaircis. §. IV.) seriem non interruptam testium, qui illius authenticitatem scripto testentur. Ac si inter nos, & primum hujusmodi testem lacuna foret, quæ sola traditione orali impleretur, dubium efficitur, an authenticum revera sit.

Ex disputatis autem constat auctorem, ceteroquin doctissimum, in conditionibus illis statuendis modum excedere. Quæ præterea efficerent, vix illum esse opus, quod authenticum jure haberetur, & omnia male corrupta, & vitiata esse reputanda.

Idem insuper Auctor majorem diligentiam, & severius examen expostulat in authenticitatis indicio, quo magis enarrata insolita, & ab hominum fide aliena. Ac recte quidem expostulat, si de authenticitate probabili res sit; si autem in certa versemur, eaque ex principiis, quæ divelli nequeant, aut dividi, constituta jam fuerit, omnis sublatus est scrupulus, omne dubium, nullumque restat examen instituendum (DXIII. , & DXV. not. 2.)

LIBER QUARTUS.

201

loquens, vel scribens utitur; illius etiam nosse debet religionem, patriam, mores, studiorum, & vitæ rationem, familiarem denique habere eruditonem ad sæculum, in quo vixit, & ad regionem, quam incoluit, pertinentem.

DLXXVIII. His munitus, non quæ sit ex verbis sententia possibilis, sed quæ probabilis, investigabit. Probabilis autem est, quæ infertur ex loquendi modo illius proprio, in cuius mentem inquiritur; quæ ex ejus intentione; ex materia demum, quam tractat, deducitur. Nisi hæc duo aperte obstent, illum loquendi modum præsertim sequatur, & litteralem, naturalem sensum cumque alteri præferat.

DLXXIX. Loquendi usus alicui proprius ab jam recensis (DLXXVII.) determinatur, ex quibus insuper intentio colligitur. Sed hæc maxime ex scopo, quem sibi quisque eligit; ex toto contextu, ex convenientia doctrinæ; antecedentibus cum consequentibus, locis obscuris cum clarioribus, & paralellis, ut ajunt, collatis; denique propositionibus principalibus, in quibus ex professo de re agitur, & expresse, cum incidentibus comparatis, quæ rem subobscure, & perfunctorie.

DLXXX. Ac de propositionibus incidentibus, & principalibus notare occurrit, auctoris mentem, si in iis versetur, quæ, temporum circumstantiis inspectis, aperte noluerit exponere, neque debuerit, ex incidentibus potius esse interpretandam.

DLXXXI. Tandem materiam, quam disputat oratio, aut scriptio, sufficienter calleat qui velit utramque perfecte intelligere; neque cognitionum apparatus careat, qui ad eam sit opportunus. Ita cognitiones chronologicæ, geographicæ, & pro antiquissimis historicis astronomicæ requiruntur, ut plane percipientur.

DLXXXII. In interpretando ab æquitate num-
quam discedamus , sitque nobis curæ fama scrip-
torum, & nomen. Omnia , quantum , licet , mi-
tiorem in partem accipiantur ; consecaria , quæ
ipsi inferunt , iisdem tribuantur , non cetera , licet
ad ea ducat illorum doctrina : hæc fortasse non
viderunt , nec animo adverterunt. Invidia deni-
que auctoribus haud creanda , quod multis mo-
dis in rebus præsertim Theologicis fieri posse os-
tendit *Clericus* (1).

Ex accurata , nec umquam intemperanti Critica , ex perfectissima Logica gignitur ille , qui
communi sermone *spiritus Philosophicus* nuncu-
patur. Omnia hic ad quædam principia revocat ;
omnia simul confert ; disjuncta conjungit , in dis-
similibus convenientiam , in similibus discrimina
intuetur ; quōmodo cuncta perfici , promoveri pos-
sint exacte designat. Verum , & bonum , honestum , &
decorum complectitur , pulchritudinem dijudicat , nec auctorati , nec opinionibus im-
pru-

(1) Duplici ratione quemlibet posse , ac ex propo-
sito fine debere criticum agere jam monebam (CDXCVII.
CDXCVIII.) Ea , qua nos , *D' Aguesseau Medit.*
Philos. IV., Para^{re} *Theor. des Etres insens.* T. I. *Traité*
II. Sect. IV., Boullier *Traité de la certitude morale*,
de Prades in famigeratissima *Thesi*, & *Apologie cin-
quième Prop.* , qui duo licet in nonnullis deficiant , ali-
qua omittant , alia ponant , ex quibus ad scepticis-
mum historicum proclives esse accusantur ; tamen
pulcherrima multa , eaque vere Philosophica habent.

Dupinius , Ballietus , Honoratus A S. Maria in
critica secundo potius modo n. CDXCVIII. explicato
versantur. Utroque *Clericus* , qui tamen pluribus ea ,
quæ Ballietus , & alii : fatetur se multa ab *Andrea*
Riveto , & *Gul.* Caveo desumpsisse.

prudenter obsequitur : late patet per omnes sci-
entias , & artes ; universarum rerum rationes , usus
præscribit.

Commendandus igitur maxime spiritus Philo-
sophicus , omniq[ue] studio enitendum , ut eo mens
compleatur. Sed cavendum , ne ad prima rerum
principia extendatur ; ne in historia animadversio-
nibus , comparationibus , disquisitionibus facta per-
vertens , & obruens simplici narrationi figmenta
substituat ; ne in litteris humanioribus affectus
enervet , vel comprimat ; ne puram religionem
impugnet ; ne demum eruditonem , qua non pa-
rum eget , negligat , contemnat.

Spiritu hoc Philosophus judicia moderatur ,
eodemque in investigationibus regitur. Ille itaque
Philosophus , cui pro rationibus verba non obtru-
duntur ; qui nihil , nisi antea de ejus demons-
tratione plane constet , ut verum admittit , qui
singulis veritatum generibus convenientem certi-
tudinem probe noscit , eamque tantummodo ex-
petit ; qui denique ignorantiam suam in iis inge-
nue fatetur , quæ nec ratione assequitur , nec de-
tegit experientia. Huic , & observationi maxime fi-
dit , phænomena respicit , multifarie versat , com-
parat , alia ex aliis explicat , veras , & primas
causas inani curiositate non perscrutatur.

Philosophus in hoc rerum ordine , & pulchri-
tudine Conditoris sapientiam , atque potentiam admiratur ; in scientia morum id , ad quod impel-
lente natura ducimur , & ipsa suadente probamus ,
moderatur , felicitati societatis accomodat , sa-
crumque reddit ostendendo necessarium esse , &
utile , ac ex immutabilibus rerum relationibus de-
rivatum. Postremo ex historia hominis cognitio-
nen haurit , & facta , quæ describuntur , ipsi sunt ,
ut *Physicis* observationes.

Neque vero ille est Philosophus , qui ab usu
vi-

204 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

vitæ communi abhorret; qui quidquid humani est à se alienum putat; qui negat, quæ ceteri concedunt, admittit, quæ universi non probant; qui tandem, quod ignorat, quod ipsi non arridet, non favet, quod in ejus rem, vel. commodum non conductus, aspernatur.

Hæc fere est eximia Philosophi imago, in quam, Auditores præclarissimi, si mente, & animum intenderitis, quantum ingeniovaletis, quantum omni scientiarum apparatu, & subsidiis affluitis, ea vos demum non adumbrata, aut fucata, sed vera, expressa, & eminenti excellere Parentibus, ac Patriæ policeor.

FINIS.

IN-

INDEX

Proemium.	I.
Historiæ Philosophicæ prima, & expeditissima Adumbratio.	XXXIX.
Operationum mentis analysis.	XCVII.
LIB. I. De Elementis humanarum cognitionum.	
Cap. I. De Perceptione, & ideis, earumque objectis.	I.
Cap. II. De Idearum affectionibus, & in primis de Realitate, Abstractione, Universitate earumdem.	5.
Cap. III. De Simplicitate, Compositione, Relatione idearum.	13.
Cap. IV. De idearum Claritate, & Distinctione, Veritate, & Perfectione.	17.
Cap. V. De Vocibus.	21.
Cap. VI. De Synonimis, & Inversionibus.	27.
Cap. VII. De Varietate linguarum, & idearum influxu.	29.
Cap. VIII. De Usu, & Abusu verborum.	34.
Cap. IX. De verborum Interpretatione.	37.
Cap. X. De multiplici scribendi ratione.	40.
LIB. II. De Humana Cognitione.	
Cap. I. Humanæ Cognitionis Analysis.	43.
Cap. II. De Propositionibus.	46.
Cap. III. De Gradibus hum. Cognitionis.	50.
Cap. IV. De Cognitione probabili.	54.
Cap. V. De Cognitionum Realitate.	58.
Cap. VI. De Extensione humanarum cognitionis.	61.
Cap. VII. De Impedimentis humanarum Cognitionum.	66.
Lib. III. De Humanarum Cognitionum Instrumentis.	
Cap. I. De Mensis magnitudine, & perspicacitate augenda.	75.
Cap.	